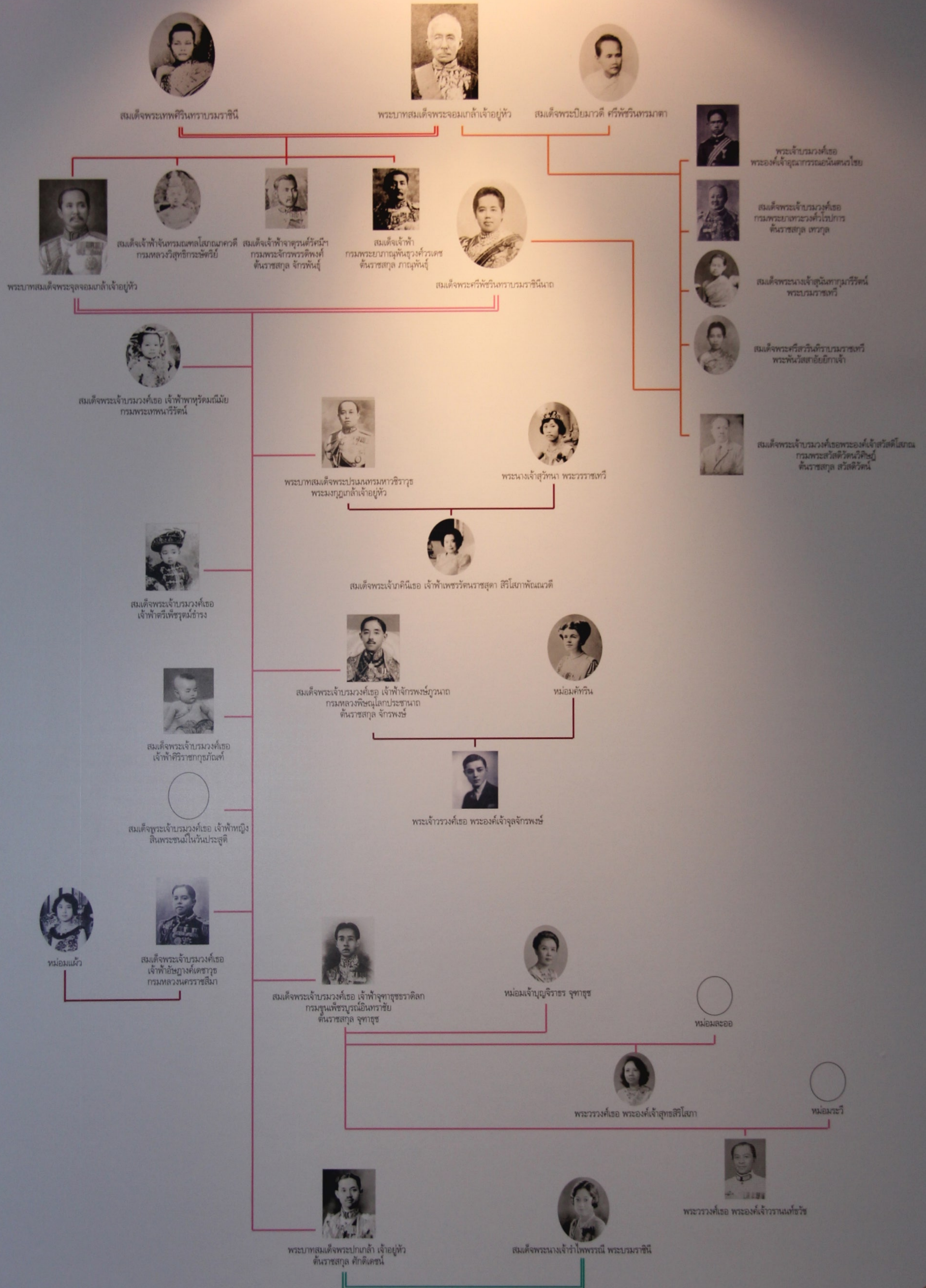

พงศาวลีของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

พระมหากรุณาธิคุณด้านการแพทย์และสุขภาพ

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงอุ้ม สมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงเข้าพระราชหฤทัยในปัญหา และความสำคัญด้านสุขภาพของประชาชน เมื่อตามเสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศ ได้ทอดพระเนตรกิจการโรงพยาบาลหลายแห่ง จึงทรงน้อมนำแนวพระราชดำริใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาทรงร่วมพัฒนาการแพทย์และการพยาบาล ของไทย

พระเมรุงานพระราชทานเพลิงพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้า พาทูรัดมณีนมัย สมเด็จพระ เจ้าฟ้าตรีเพ็ชรอุบลรัตนราชกกุ ฎภัณฑ์ และพระอรรค ชายาเธอ พระองค์เจ้า เสาวภาคานารีรัตน์

โรงพยาบาลศิริราชในอดีต

โรงพยาบาลศิริราช

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จัดสร้าง “โรงพยาบาลศิริราช” ใน พ.ศ. ๒๔๓๑ และโรงเรียนแพทย์ใน พ.ศ. ๒๔๓๓ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถเสด็จฯ ไปทอดพระเนตร กิจการโรงพยาบาลและโรงเรียนแพทย์ โปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชทรัพย์อุดหนุนกิจการอย่างต่อเนื่อง

สภาอากาศไทย

พ.ศ. ๒๔๓๖ จากความขัดแย้งเรื่องดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ลูกหลานจน เป็นการสู้รบ ทหารได้รับบาดเจ็บ จึงมีการจัดตั้ง “สภา ออณาโลมแดง” ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “สภาอากาศไทย” เพื่อบรรเทาทุกข์ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงดำรงตำแหน่งองค์สภานายิกา เป็นเวลา ๒๖ ปี (พ.ศ. ๒๔๓๖ - พ.ศ. ๒๔๖๒) พระราชทานพระบรม ราชาธิปไตยแก่กัมพูชา

สัญลักษณ์สภาออณาโลมแดง และ สัญลักษณ์สภาอากาศไทย

โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ พ.ศ. ๒๔๕๗

โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และโรงเรียนพยาบาล สภาอากาศไทย

เพื่อเป็นพระราชอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๔ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และพระบรม วงศานุวงศ์ร่วมบริจาคพระราชทรัพย์สร้าง “โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์” สภาอากาศ เปิดทำการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ และพระราชทานพระราชทรัพย์สร้างหอผู้ป่วย “ตึกปัญจมาราชนิ” ภายในโรงพยาบาล รวมทั้งโปรดให้ก่อตั้งโรงเรียนนางพยาบาล สภาอากาศสยาม เปิดสอนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ปัจจุบันคือ “วิทยาลัยพยาบาล สภาอากาศไทย”

“ตึกปัญจมาราชนิ” สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

สถานเสาวภา

พ.ศ. ๒๔๕๔ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชทานเงิน อุดหนุนเป็นปฐมเพื่อสร้าง “ปัสตอร์สภา” ที่ถนนบำรุงเมือง สำหรับผลิตวัคซีนป้องกันโรคพิษสุนัขบ้า เปิดทำการเมื่อ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๖ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “สถานปาสเตอร์” พ.ศ. ๒๔๖๓ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน ที่ดินและพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ จำนวน ๒๕๔,๐๐๐ บาท สร้างตึกหลังใหม่ ของสถานปาสเตอร์ และพระราชทานนามว่า “สถานเสาวภา” เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี

สถานเสาวภา

พระมหากรุณาธิคุณด้านการศึกษา

โรงเรียนเสาวภา (บริเวณท่าเตียน)

โรงเรียนเสาวภา เกาสง

“ตึกสุติกรรม” เมื่อครั้งเป็นโรงเรียนแพทย์ ผดุงครรภ์และหญิงพยาบาล

โรงเรียนเสาวภา ถนนบ้านหม้อ ปัจจุบัน คือ วิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภา

ตึกสุนันทาลัยโรงเรียนราชินี

ครูและนักเรียนโรงเรียนราชินี

โรงเรียนเฉลิมขวัญสตรี จังหวัดพิษณุโลก
เปิดทำการสอนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

โรงเรียนราชินีบูรณะ จังหวัดนครปฐม
เปิดสอนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒

โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
เปิดสอนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ มีพระวิสัยทัศน์กว้างไกล โดยเฉพาะการพัฒนาคุณค่าของมนุษย์ มีพระราชดำริว่า “ความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองจะบรรลุสำเร็จได้ ย่อมขึ้นอยู่กับการศึกษาของประชาชนทั้งชายและหญิง” ยุคเริ่มแรกของการศึกษาในระบบ ผู้ชายมีโอกาสศึกษามากกว่าผู้หญิง สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องนี้ และทรงสนับสนุนโอกาสให้ผู้หญิงไทยได้รับความรู้ จึงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จัดตั้งโรงเรียนต่างๆ

พ.ศ. ๒๔๓๕ ทรงรับสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้มีสถานศึกษาบนเกาะสีชัง พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จัดตั้ง “โรงเรียนเสาวภา” เปิดรับนักเรียนทั้งชายหญิง (ในปัจจุบันไม่มีโรงเรียนแห่งนี้แล้ว)

พ.ศ. ๒๔๓๙ พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์จัดตั้ง “โรงเรียนหญิงแพทย์ ผดุงครรภ์และการพยาบาลไข้” นับเป็นโรงเรียนผดุงครรภ์แห่งแรกของประเทศไทย

พ.ศ. ๒๔๔๐ โปรดเกล้าฯ ให้สร้าง “โรงเรียนเสาวภา” บริเวณท่าเตียน พ.ศ. ๒๔๔๙ ย้ายมาตั้งที่โรงเรียนบำรุงสตรีวิชา ถนนบ้านหม้อ แล้วให้รวม ๒ โรงเรียนเข้าด้วยกัน ใช้ชื่อว่า “โรงเรียนเสาวภา” ต่อมาขยายการศึกษาเป็นแผนกพาณิชยการ และแผนกการช่างสตรี ใน พ.ศ. ๒๕๐๙ ยกฐานะเป็น “วิทยาลัยอาชีวศึกษาเสาวภา” จนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๔๔๗ โปรดให้จัดตั้ง “โรงเรียนราชินี” ณ ตึกแถวมุมถนนอัษฎางค์ และถนนจักรเพชร ตำบลปากคลองตลาด ทรงจ้างครูจากประเทศญี่ปุ่น สอนภาษาอังกฤษ คณิต วิทยาศาสตร์และการช่างฝีมือ ในปีแรกได้ย้ายไปอยู่ที่ตึกกรมแม่น้ำ บริเวณท่าช้างวังหน้า จนถึงวันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๙ จึงได้รับพระราชทานที่สุนันทาลัย เป็นที่ตั้งโรงเรียน

นอกจากนี้ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงก่อตั้งโรงเรียนสตรีหลายแห่งในหัวเมือง และพระราชทานพระบรมราชินูปถัมภ์โรงเรียนทั้งหญิงและชาย นับเป็นคุณประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาของไทย

โรงเรียนวิเชียรมาตุ จังหวัดเชียงใหม่ เปิดสอนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐

โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
เปิดสอนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒

ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์

การประชุมคณะผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ทรงปรึกษาราชการแผ่นดินกับคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน จากซ้าย ๑. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ๒. พระยาศรีสุนทรโวหาร (ภมร สาลักษณ์) ๓. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวัฒน์ดิศม ๔. สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ๕. สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ๖. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศัวโรปกรณ์ ๗. เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ (Mr.Gustave Rolin Jaequemyns)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกใน พ.ศ.๒๔๔๐ เป็นเวลา ๔ เดือน การนี้ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระอรรคราชเทวี เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ และทรงสถาปนาพระอิสริยยศขึ้นเป็น “สมเด็จพระบรมราชินีนาถ” เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของยุครัตนโกสินทร์ ที่พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาพระมเหสีเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์

ในฐานะผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ พระราชกรณียกิจสำคัญยิ่ง คือ ปฏิบัติพระราชภารกิจของพระเจ้าแผ่นดิน ด้านการปกครองและทำนุบำรุงรักษาบ้านเมือง ทรงเป็นประธานการประชุมที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และการประชุมเสนาบดีสภา เพื่อมีพระราชวินิจฉัยชี้ขาดกิจการงานต่างๆ ให้ลุล่วงเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงพระปรีชาสามารถวินิจฉัยข้อราชการต่างๆ รวมทั้งกฎหมายและการประกาศข้อบังคับต่างๆ ได้แก่ การจัดเก็บรายได้ การจัดระบบสาธารณสุขโรค การคมนาคม ทรงลงพระนามาภิไธยในพระราชกำหนด ประกาศตั้งศาลมณฑลกรุงเก่า ร.ศ. ๑๐๖ ประกาศลักษณะปกครองท้องที่สำหรับหัวเมืองมณฑลกรุงเทพฯ ประกาศการรักษาป่าไม้ ร.ศ. ๑๐๖ เป็นต้น

ทรงแต่งตั้งสมณศักดิ์พระภิกษุสงฆ์ เลื่อนยศตำแหน่งข้าหลวงข้าราชการ เสด็จออกรับแขกเมือง มีพระราชเสาวนีย์ได้สวนฎีกาจากราชฎูร เสด็จพระราชดำเนินไปยังหน่วยงานสถานที่ต่างๆ เช่น กระทรวงว่าการต่างประเทศ กระทรวงการคลัง กระทรวงยุติธรรม ศาลแพ่ง ศาลพระราชอาญา โรงเรียนสุนันทาลัย โรงพยาบาลศิริราช ทอดพระเนตรเรือนคนไข้ พระราชทานพระราชทรัพย์ให้แก่คนไข้ เสด็จฯ ไปโรงเรียนแพทยากรทรงฟังบรรยายและ เสด็จฯ ดึกเสาวภาค ซึ่งเป็นโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์ นักเรียนแพทย์ผดุงครรภ์อธิบายลักษณะการคลอดบุตรถวาย และทรงเป็นประธานในงานพระราชพิธีสำคัญ เช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลการสงฆ์สงกรานต์ พระราชพิธีพระราชทานผ้าพระกฐิน

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงทุ่มเทพระวรกายและพระสติปัญญาปฏิบัติพระราชกรณียกิจอย่างมุ่งมั่นจนทรงลุล่วงพระราชภารกิจเป็นที่ยกย่องสรรเสริญตลอดมา

ตึกราชแพทยาลัย โรงพยาบาลศิริราช ก่อสร้างจากพระราชประสงค์ที่จะพัฒนาวิชาแพทย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เสด็จฯไปทรงเปิดตึกนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓

“ตึกเสาวภาค” โรงเรียนหญิงแพทย์ผดุงครรภ์แลการพยาบาลไซ้เมื่อครั้งเสด็จฯ ทอดพระเนตรและทรงฟังนักเรียนแพทย์ผดุงครรภ์อธิบายลักษณะการคลอดบุตรถวาย

“เหรียญตระกูล” ร.ศ.๑๐๖ ด้านหน้าเป็นพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ด้านหลังมีอักษรข้อความ ร.ศ.๑๐๖

“เหรียญราชินี” สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตสร้างเหรียญตระกูลผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ เป็นเหรียญเงินรูปกลมขนาดเท่าเหรียญบาทปัจจุบัน ด้านหน้ามีอักษรพระนามาภิไธยสม ด้านหลังมีอักษรข้อความ “พระราชทาน” ที่ขอบบน และ “ร.ศ.๑๐๖” ที่ขอบล่าง ตรงกลางเว้นว่างไว้ใส่ชื่อผู้รับพระราชทาน

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี

พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชโอรส เสด็จขึ้นครองราชย์ โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศสถาปนา พระราชอิสริยยศเฉลิมพระนามาภิไธยพระบรมราชชนนี ว่า "สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี"

หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงทุกข์โศกเศร้า พระพลานามัยอ่อนแอ เสด็จประทับที่พระราชวังพญาไทมีพระประยูรญาติใกล้ชิดตามเสด็จไปประทับอยู่ด้วย อาทิ สมเด็จพระเจ้าฟ้าโลยอลงกรณ์

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่๗ (หม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี พระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์) สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงอุปการะเลี้ยงดู และทรงอบรมใกล้ชิด ต่อมาทรงพระกรุณาให้เสกสมรสกับ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ เมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๐

พระราชธิดาบุญธรรม พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์ และพระนัดดาหลายพระองค์ นายแพทย์ประจำพระองค์ถวายคำแนะนำ ให้เสด็จประพาสหัวเมืองต่างๆ เพื่อให้ทรงพระสำราญขึ้น พระองค์จึงเสด็จประพาสหัวเมือง เช่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดนครสวรรค์ จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดนครศรีธรรมราช รวมทั้งเสด็จต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศเวียดนาม และฮ่องกง

พระราชวังพญาไทในสมัยรัชกาลที่ ๖

พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงพระประชวรอยู่เนืองๆ จนครั้งสุดท้ายมีพระอาการไข้สูง และมีพิษในพระอันตะ เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่จันทร์ที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ณ พระราชวังพญาไท สิริพระชนมพรรษา ๕๕ พรรษา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้มีการพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ณ เมรุมาศท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ และอัญเชิญพระราชสรีรางคารไปประดิษฐาน ภายในอนุสาวรีย์ "เสาวภาประดิษฐาน" ณ สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร และพุทธบัลลังก์พระสัมพุทธพรณี พระอุโบสถวัดราชาธิวาส

อนุสาวรีย์ "เสาวภาประดิษฐาน" ณ สุสานหลวง วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร

ครูและนักเรียนพยาบาลเข้าร่วมกระบวนอัญเชิญพระบรมศพ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปยังพระเมรุมาศท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๓

พระภรรยาเจ้าและพระราชมารดา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงฉายหน้าอัมจันทร์ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๕

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ กับพระราชโอรสในพระองค์

สมัยก่อนเสด็จขึ้นครองราชย์
วันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 115

ในพระประวัติของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ มีพระประวัติที่เกี่ยวเนื่องกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ครั้งยังเป็นพระอรรคชายาในรัชกาลที่ 4 และทรงเป็นพระอรรคชายาในรัชกาลที่ 5

สำเนาเอกสารพระราชหัตถเลขาในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถถึงเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ทรงฝากให้ดูแลพระราชโอรส

สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ฯ พระราชธิดาบุญธรรม ทรงสืบสานพระปณิธานของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงยกระดับสถานภาพของสตรีด้วยการศึกษา พระราชทานที่ดินและพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ สร้างโรงเรียนสตรี ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองต่างๆ โปรดอุดหนุนค่าใช้จ่ายต่างๆ ของโรงเรียนในพระอนุเคราะห์และพระราชทานทุนการศึกษาแก่ข้าทูลหวงให้ได้เรียนทั้งในประเทศ และต่างประเทศ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงรับราชการสนอง พระเดชพระคุณเป็นพระภรรยาเจ้า มีพระอิสริยยศเป็นลำดับ ดังนี้ พระนางเธอ พระนางเจ้าฯ พระวรราชเทวี สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชเทวี และใน พ.ศ. ๒๔๓๙ โปรดเกล้าฯ สถาปนาพระอิสริยยศสูงสุดเป็น "สมเด็จพระบรมราชินีนาถ"

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถเป็นพระอัครมเหสีคู่พระบารมีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใส่พระราชหฤทัยถวายเป็นการดูแลด้วยความจงรักภักดีอย่างยิ่ง และถวายงานด้วยพระปรีชาสามารถเต็มพระกำลังเสมอ

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงอบรมดูแลพระราชโอรสธิดาอย่างใกล้ชิดตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ทรงปลูกฝังให้พระราชโอรสธิดาทรงปฏิบัติพระองค์และทรงเรียนรู้เพื่อบำเพ็ญพระกรณียกิจอันเป็นประโยชน์แก่สังคมไทย

พ.ศ. ๒๔๓๐ ปีแห่งความทุกข์โศกเศร้า ด้วยพระราชโอรสธิดาสันพระชนม์ในเวลาใกล้เคียงกันถึง ๔ พระองค์ ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าฟ้าพหุรัตมณีมัย สมเด็จพระเจ้าฟ้าตรีเพ็ชรุตม์ธำรง สมเด็จพระเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ และสมเด็จพระเจ้าฟ้าทอญสิ้นพระชนม์ในวันประสูติ สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี พระเชษฐภคินีทรงพระเมตตาอย่างยิ่ง จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระกนิษฐา ทรงบำรุงอภิบาล สมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ ในฐานะพระราชธิดาบุญธรรม ตามคำกราบบังคมทูลขอ

พระราชโสมภพ

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระนามเดิม พระองค์เจ้าเสาวภาผ่องศรี เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระปิยมหาราช (เจ้าจอมมารดาเปี่ยม) เสด็จพระราชสมภพเมื่อวันศุกร์ที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๖ (ปฏิทินปัจจุบัน คือ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๗)

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบรมมหาราชวังในสมัยรัชกาลที่ ๔

สมเด็จพระปิยมหาราช (เจ้าจอมมารดาเปี่ยม)

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานพระนามเป็นภาษามคธ

โสภา สุทธรสิริมติ	อิติ นามน วิสุตคา
โหตุ มยห์ อัย อิตา	ปิยมาย สุปุคติกา
สุธินี จ อโรคา จ	โหตุ เสฏฐา ยสสุธินี
สพพทายว นินุโธสา	อุปปสยทาว เกณจิ
สุทธา มหุตนา โภค	วตี พุทธิ เชนุชิตา
ปิตุโน มาตุยา จาปี	สพพทา รกขตี ยส
สุธิตา โหตุ ภาตุณ	ภคินีณญฯ สาทุก
พุทธาทีวฤวานุกาโว	สทา ต อภิรทชตุ

"ขอธิคาของเธอ ซึ่งเป็นบุตรธิดาของเมียมคนนี้ จงปรากฏ
โดยนามว่า โสภาสุทธรสิริมติ (เสาวภาผ่องศรี) เกิด ขอเธอ
จงมีสุข แต่ไม่มีโรค มีสิริยศประเสริฐสุด ปราศจากโทษ
อันใคร ๆ อย่างคุมเหงได้ทุกเมื่อ จงเป็นคนมีทั้ง มีทรัพย์ใหญ่
มีโภคสมบัติมาก อันคนเป็นอันมากนิยม นับถือ ขอเธอจง
รักษาเกียรติยศของบิดามารดาไว้ทุกเมื่อ จงทำนุบำรุง ที่
นี้ซึ่งชายหญิงอันดี ขออำนาจพระรัตนตรัยมีพระพุทธเจ้า
เป็นต้น จงรักษาเธอ ทุกเมื่อ เทอญ"

พระฉายาลักษณ์หมู่พระราชโอรสธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถประทับแถวที่ ๒ ลำดับที่ ๓ จากซ้าย)

พ.ศ. ๒๔๑๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ มีพระชนม์พรรษาเพียง ๔ พรรษา ทรงศึกษาความรู้ตามราชประเพณีสำหรับราชกุมารี ทรงใฝ่พระราชหฤทัยในการศึกษา ด้วยพระวิริยะอุตสาหะ เมื่อเจริญพระชันษาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตาให้ตามเสด็จรับใช้ใกล้ชิด ทำให้ได้สดับพระกระแสรับสั่งในราชการ เป็นพื้นฐานให้ทรงรอบรู้ขนบธรรมเนียมราชประเพณีและราชการมาแต่เบื้องต้น

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงตระหนักถึงคุณประโยชน์ของการ
ผดุงครรภ์แห่งใหม่ มีพระเมตตาพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ตั้งโรงเรียน
ผดุงครรภ์ผดุงครรภ์และการพยาบาลไว้ (ปัจจุบัน คือ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหิดล) เปิดทำการเมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๙ รัชสมัยศรีเสด็จศึกษาเป็น
แพทย์ผดุงครรภ์ เป็นจุดเริ่มต้นบทบาทของสตรีไทยที่สามารถประกอบอาชีพผดุงครรภ์
และผดุงครรภ์ได้

หลักสูตรยุคแรก ระยะเวลา ๓ ปี ปีที่ ๑ และ ๒ เรียนโรคเกี่ยวกับมดลูก
โรคซึ่งเกิดในระหว่างตั้งครรภ์ถึงคลอดและวิธีการรักษา ปีที่ ๓ ผักัดการพยาบาลไว้
และผดุงครรภ์ นักเรียนรุ่นแรก สำเร็จการศึกษา จำนวน ๑๐ คน สมเด็จพระศรีพัชริน
ทราบรมราชินีนาถ โปรดเกล้าฯ ให้เข้ารับ พระราชทานประกาศนียบัตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชทาน
พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ตั้งโรงเรียน

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงมีพระเมตตา
พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ ให้ตั้งโรงเรียนผดุงครรภ์
ขึ้นที่วังสราญรมย์ กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๙
เพื่อเป็นประโยชน์แก่สตรีไทย ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องมี
ความรู้ในการพยาบาลและผดุงครรภ์

พระราชพิธีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในพิธีพระราชทานประกาศนียบัตร

ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๕ - พ.ศ. ๒๔๕๐
โรงเรียนฯ ย้ายไปอยู่ที่บ้านท่านผู้หญิงพรรณ
(ปัจจุบัน คือ บริเวณมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จ
เจ้าพระยา) แล้วย้ายไปที่บ้านเจ้าพระยาสุรสงคราม
ใกล้วัดประยุรวงศาวาส ไม่ปรากฏหลักฐานการเรียน
การสอน

๑. นายแพทย์ ดร. สอน (พระบิดาสูรารักษ์) ครูคนแรกของโรงเรียนพยาบาล
๒. นางปัด สมบุญ แพทย์ผดุงครรภ์รุ่นแรกสอนเป็นครูสอนคลอดบุตร
๓. คุณหญิงอรุณ ตำรวจพยาบาล นักร้องเพลงขับขานที่วังสราญรมย์

เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี
พระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

พ.ศ. ๒๔๕๐ เจ้าพระยาพระเสด็จ
สุเรนทราธิบดี ความบังคมทูลสมเด็จพระ
ศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
ขอพระราชทานพระบรมราชินูปถัมภ์
เปิดโรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์อีกครั้ง
โรงเรียนนี้จึงเกิดขึ้นใน โรงเรียน
ศิริราช เป็นแผนกหนึ่งของโรงเรียน
ราชแพทยาลัย นักเรียนมี ๒ ประเภท
คือ ๑) นักเรียนหลวง ได้รับพระราชทาน
เงินบำรุง คนละ ๑๕ บาทต่อเดือน
เมื่อสอบได้ได้รับประกาศนียบัตรจะ
ต้องทำงานเป็นแพทย์ผดุงครรภ์

เป็นครู หรือเป็นคนพยาบาล ไม่น้อยกว่า ๓ ปี ๒) นักเรียน
เฉลยศึก ต้องเสียค่าเล่าเรียน เดือนละ ๔ บาท ถ้าต้องการ
เข้าอยู่ในโรงเรียนฯ จะต้องเสียค่าเบี้ยเลี้ยงอีกเดือนละ ๖ บาท

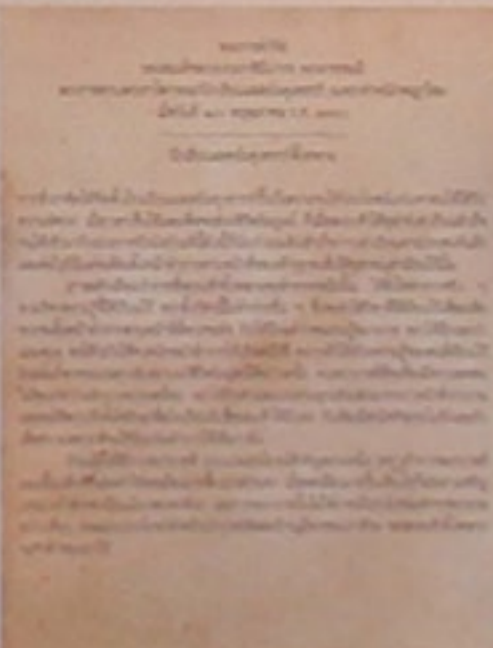
ลำดับ	ชื่อ	ตำแหน่ง
๑	นายแพทย์ สอน	ผู้อำนวยการ
๒	นางปัด สมบุญ	แพทย์ผดุงครรภ์
๓	คุณหญิงอรุณ	ครูพยาบาล

ลำดับ	ชื่อ	ตำแหน่ง
๑	นายแพทย์ สอน	ผู้อำนวยการ
๒	นางปัด สมบุญ	แพทย์ผดุงครรภ์
๓	คุณหญิงอรุณ	ครูพยาบาล

โรงเรียน
ผดุงครรภ์และการพยาบาล
ราชธานี
พระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัว
ทรงมีพระเมตตา
พระราชทานทรัพย์
ส่วนพระองค์
ตั้งโรงเรียน
ผดุงครรภ์
และการพยาบาล
ไว้
เมื่อวันที่
๑๒ มกราคม
พ.ศ. ๒๔๓๙
เพื่อเป็น
ประโยชน์
แก่สตรีไทย
ซึ่งมีความ
จำเป็น
ที่จะต้องมี
ความรู้
ในการ
พยาบาล
และ
ผดุงครรภ์

วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
โปรดเกล้าฯ พระราชทานประกาศนียบัตร และพระราชโอรสผู้สำเร็จการศึกษา จำนวน
๑๕ คน ณ พระตำหนักภูพาน

“การพยาบาลนั้น
ไม่ใช่จะมีประโยชน์
แต่การพยาบาลอย่างเดียว
ย่อมเป็นประโยชน์
สำหรับบำรุงชาติ
และบ้านเมืองของเราด้วย”

คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล นำโดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระมหากษัตริย์องค์ที่ทรงก่อตั้งโรงเรียนฯ ทำให้มีวิชาชีพการพยาบาลคู่แผ่นดินไทย

สำนักงานผดุงครรภ์และการพยาบาล
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พ.ศ. ๒๔๕๕

- ๑. พยาบาลผู้สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนฯ จะคิดเริ่ม สห สืบทอดกันมา ๔ สมัย
- ๒. เริ่ม สห สมัยแรก เมื่อตั้งตั้งพยาบาลศิริราชวิทยาลัย
- ๓. เริ่ม สห สมัยที่ ๒ เมื่อตั้งตั้งมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์
- ๔. เริ่ม สห สมัยที่ ๓ เมื่อตั้งตั้งมหาวิทยาลัยมหิดล
- ๕. เริ่ม สห สมัยที่ ๔ เมื่อเป็นคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ในโอกาส ๑๕๐ ปี พระราชสมภพ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล สำนักในพระมหากษัตริย์องค์อันยิ่งใหญ่ที่ทรง
วางรากฐานการพยาบาลและการผดุงครรภ์จนพัฒนาก้าวหน้ามาจนถึงปัจจุบัน จึงได้จัดตั้ง กองทุน ๑๕๐ ปี สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เพื่อใช้ดอกผลเป็นรางวัลเกียรติยศ
สำหรับนักศึกษาพยาบาลทั้งระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอกผู้ที่มีผลการเรียนดีเด่น

พระมหากษัตริย์คุณด้านศาสนา และสาธารณประโยชน์

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ มีพระราชศรัทธาทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ พระราชกรณียกิจด้านการพระศาสนา เช่น พระราชทานพระราชทรัพย์เพื่อปฏิสังขรณ์พระอารามต่างๆ ทรงสร้างเจดีย์วัดดุ พระพุทธรูป ทรงสนับสนุนการสร้างพระไตรปิฎกสยามรัฐ รัชกาลที่ ๕ และทรงสร้าง “พระวิหารสมเด็จพระสมเด็จ สผ” ในวัดเบญจมบพิตร ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพ.ศ. ๒๔๔๕ เพื่อเป็น “หอธรรม” หรือ “หอสมุด” สำหรับเป็นประโยชน์ต่อพระภิกษุและบุคคลทั่วไป (ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑ์ประจำวัดเบญจมบพิตร)

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ดำเนินการกิจการอันเป็นสาธารณประโยชน์ อาทิ

- ทรงสร้างเรือนอาศรัยสถาน ณ เกาะสีชัง พระราชทานนามว่า “เรือนผ่องศรี” และพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ๔,๘๐๐ บาท ซ่อมแซมตึกอาศรัยสถาน ตำบลอ่างศิลา พระราชทานนามว่า “ตึกมหาราช” และ “ตึกราชินี” สำหรับผู้ป่วยพักรักษาตัว
- พระราชทานพระราชทรัพย์ ๖,๐๐๐ บาท สร้างระบบประปาที่โรงพยาบาลปัญจมาธิราชอุทิศ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- โปรดให้สร้างสะพานเสาวณี ถนนศรีอยุธยา ข้ามคลองริมถนนสวรรคโลก
- ทรงสร้างอุทกธารพระแม่ธรณีบีบมวยผม

พระวิหารสมเด็จพระสมเด็จ สผ

เรือนผ่องศรี

“ตึกมหาราช” และ “ตึกราชินี” ตำบลอ่างศิลา จังหวัดชลบุรี โปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมแซมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐

สะพานปิฎก สร้างขึ้นด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ บริเวณตรงข้ามวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔

สะพานเสาวณี มีพระราชดำริให้สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔

พระแม่ธรณีบีบมวยผม ทรงสร้าง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐

พระมหากษัตริย์วิบูลย์ ด้านศิลปวัฒนธรรมและการกีฬา

ฉลองพระองค์ที่ทันสมัยของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงกีฬาโครเกตต์ร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์และฝ่ายใน พ.ศ. ๒๔๕๐ ณ สวนศิवालีย์

สตรีไทยที่ได้รับพระราชทานทุนไปศึกษาที่ประเทศญี่ปุ่นเป็นรุ่นแรก

พัดรองงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพัดรองงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๕๐ พรรษา ซึ่งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงออกแบบงานปักพัดรองทั้งสองนี้

ตัวอย่างการประดิษฐ์จัดแต่งดอกไม้ในวังที่วิจิตรงดงามยิ่ง ซึ่งสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงสนพระราชหฤทัย ทรงสนับสนุนและเป็นต้นแบบถ่ายทอดมาจนกระทั่งในปัจจุบัน

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงสนพระทัยและมีพระปรีชาเชี่ยวชาญงานช่างฝีมือเป็นที่เลื่องลือในกระบวนการประดิษฐ์ดอกไม้ ตลอดจนการเย็บปักถักร้อย การพับจีบ อบรม และปรุงเครื่องหอม ไม่มีตำหนักไหนทำได้ดงามประณีตเกินฝีมืองานของพระตำหนักที่บน ดังปรากฏหลักฐานในจดหมายเหตุรายวันของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ความว่า “...เราอยู่กับน้ำสร้อย ป่าไสมไม่อยู่ ไปดูการร้อยดอกไม้ของเสด็จหน้าที่พระที่นั่งทรงธรรม คำไปดูดอกไม้เสด็จน้ำ และพวกเจ้าจอมแฉวนในที่งามดี...”

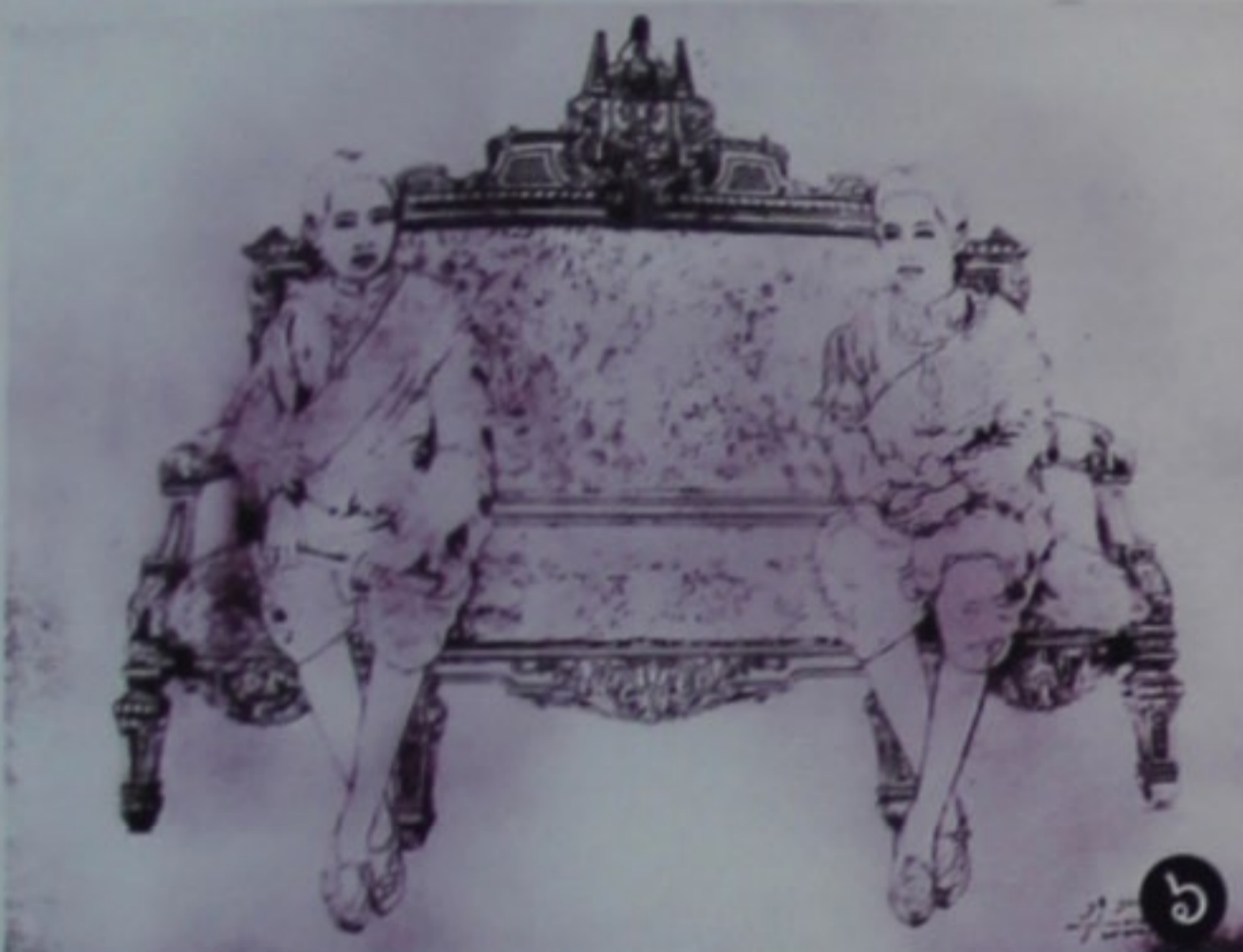
พ.ศ. ๒๔๕๖ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงสนับสนุนข้าหลวงในพระองค์ให้เดินทางไปศึกษาเพิ่มเติมในด้านการช่างฝีมือ ทรงเลือกกุลสตรี ๔ คน คือ คุณพิศ คุณนวล คุณหลี่ คุณขจร ไปเรียนการทำดอกไม้แห้ง การปักสะตัง และการวาดเขียนแบบญี่ปุ่น เพื่อกลับมาเป็นครูสอนในโรงเรียนราชินี

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงนำศิลปะการแต่งกายของชาวตะวันตกมาประยุกต์ให้เข้ากับวัฒนธรรมไทย ถือเป็นผู้นำต้นแบบของสตรีไทยที่แสดงถึงความทันสมัยแต่ยังคงความงามแบบไทยไว้พร้อมกัน

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โปรดทรงกีฬาโครเกตต์ กีฬานี้เล่นได้ทั้งชายและหญิง เป็นที่นิยมในหมู่เจ้านายยุคนั้น

อนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติ

ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ที่มีต่อพสกนิกรชาวไทย หน่วยงานต่างๆ จึงจัดสร้างพระราชานุสรณ์เฉลิมพระเกียรติประดิษฐานเป็นที่น้อมสักการะด้วยกตัญญูธรรม

พระราชานุสาวรีย์

๑. พระราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โรงเรียนราชินี
๒. พระราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โรงเรียนเสาวภา
๓. พระราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ โรงเรียนวิเชียรมาตุ จังหวัดตรัง
๔. พระราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ค่ายศรีพัชรินทร (มณฑลทหารบกที่ ๒๓) จังหวัดขอนแก่น
สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถโปรด้านการทหาร ดั่งพระราชดำรัสท่ามกลางกองทหารเหล่าต่าง ๆ ตอนหนึ่งว่า **“ถึงแม้ฉันจะเป็นหญิงก็จริง แต่ก็มีใจเหมือนท่านทั้งหลายซึ่งเต็มไปด้วยความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นในเวลาใด เวลาหนึ่งก็ตี ฉันตั้งใจที่จะช่วยเหลือผู้เป็นนักรบอยู่เสมอไม่ทอดทิ้งเลย”**
๕. พระราชานุสาวรีย์ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ สถานเสาวภา
๖. แบบร่างโครงการจัดสร้าง พระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ณ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตบางกอกน้อย

๑๐

อาคาร/สถานที่ต่างๆ

๗. พ.ศ. ๒๔๖๙ สมเด็จพระราชปิตุจฉา เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ฯ ทรงตั้งโรงเรียน “ราชินีบน” เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และต่อมาสมเด็จพระศรีสวรินทราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า โปรดให้จัดตั้งราชินีมูลนิธิ เพื่อสนับสนุนกิจการของทั้งโรงเรียนราชินีทั้งสอง

๘. “อนุสาวรีย์ห่ม” หรือ “อนุสาวรีย์สหชาติ” สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ โอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕๐ พรรษา

๙. อาคารพระศรีพัชรินทร คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตบางกอกน้อย สร้างแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔

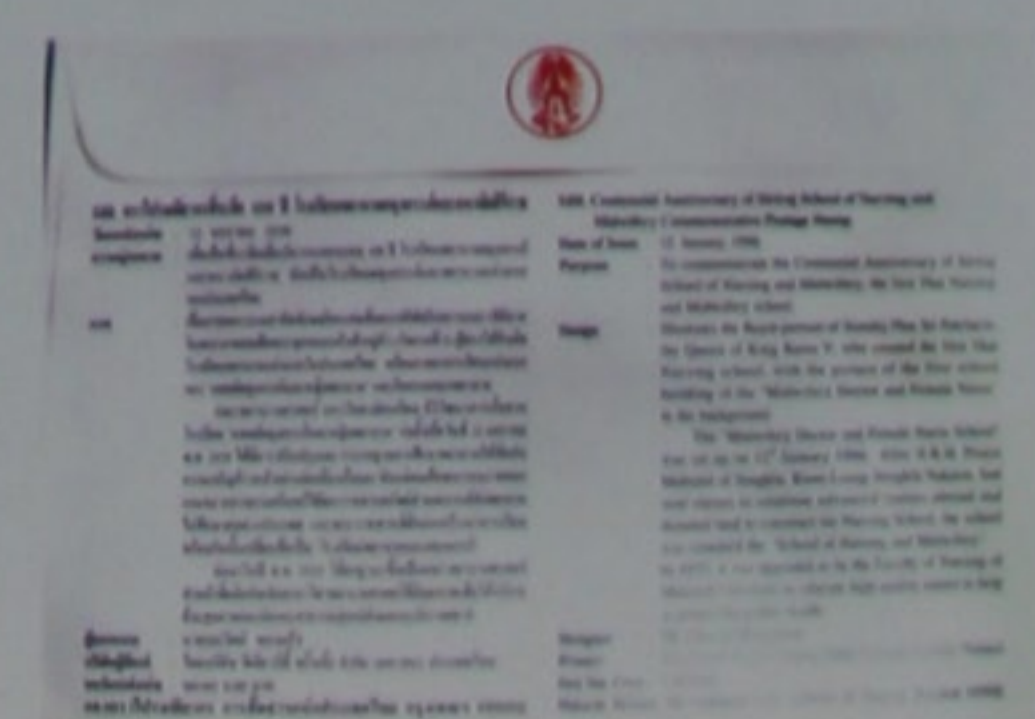
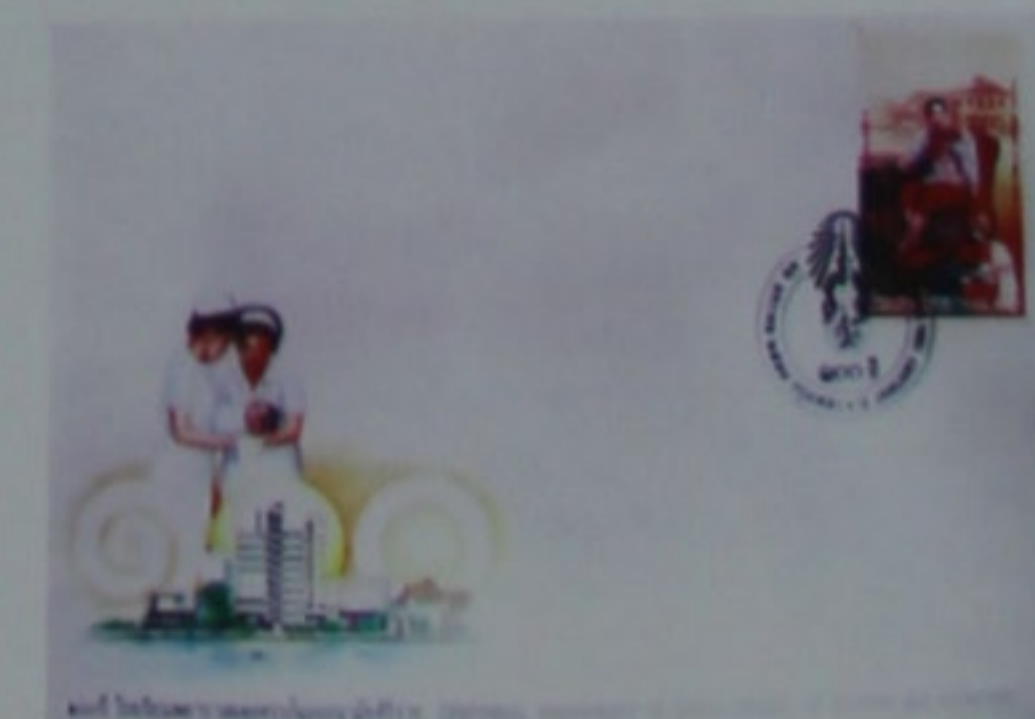
๑๐. พิพิธภัณฑสถานประวัติการพยาบาลไทย คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

เหรียญที่ระลึก/แสตมป์ที่ระลึก

๑๑. เหรียญที่ระลึก ๑๐๐ ปีการพยาบาลไทย

๑๒. แสตมป์และซองจดหมายที่ระลึก ๑๐๐ ปี โรงเรียนพยาบาลผดุงครรภ์และ

อนามัย

๑๒